

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА
ЩОДО ПРЕДСТАВНИЦТВА ПОТЕРПІЛОГО НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ**

Стаття присвячена розгляду окремих теоретико-правових питань організаційно-правової діяльності адвоката щодо представництва потерпілого на досудовому розслідуванні, зокрема аналізу недоліків чинного законодавства стосовно визначеного питання. Автором проаналізовано основні підходи в юридичній літературі до визначення понять «потерпілий» та «представництво» на стадії досудового розслідування.

Виходячи з норм чинного законодавства, а також практичного досвіду організаційно-правової діяльності адвоката щодо представництва потерпілого на досудовому розслідуванні, автором запропоновано внесення змін до чинного законодавства з метою усунення виявлених прогалин.

Ключові слова: досудове розслідування, потерпілий, представництво, організаційно-правова діяльність адвоката, адвокат як представник потерпілого на досудовому розслідуванні.

Статья посвящена рассмотрению отдельных теоретико-правовых вопросов организационно-правовой деятельности адвоката как представителя потерпевшего на досудебном расследовании, в частности анализу проблем действующего законодательства.

Автором проанализированы основные подходы в юридической литературе к определению понятий «потерпевший» и «представительство» на стадии досудебного расследования.

Исходя из анализа норм действующего законодательства, а также практического опыта организационно-правовой деятельности адвоката как представителя потерпевшего на досудебном расследовании, автором предложено внесение изменений в действующее законодательство с целью устранения выявленных проблем.

Ключевые слова: досудебное расследование, потерпевший, представительство, организационно-правовая деятельность адвоката, адвокат как представитель потерпевшего на досудебном расследовании.

The article is devoted to the consideration of certain theoretical and legal issues of organizational and legal activity of the lawyer concerning the representation of the victim in the pre-trial investigation, in particular, the analysis of the flaws of the current legislation in relation to the specified issues. The author analyses the main approaches to the definition of the concepts of “victim” and “representation at the stage of pre-trial investigation” in the legal literature.

Proceeding from the norms of the current legislation, as well as from the practical experience of a lawyer’s legal and organizational activity concerning the representation of the victim in the pre-trial investigation, the author proposes amendments to the current legislation in order to eliminate the identified flaws.

Key words: pre-trial investigation, victim, representation, legal and organizational activity of the lawyer, lawyer as the victim’s representative at the pre-trial investigation.

Вступ. Захист прав і законних інтересів потерпілого має забезпечуватися передусім активною і цілеспрямованою діяльністю владних суб'єктів досудового розслідування, зобов'язаних у кожному випадку виявлення злочину вжити передбачених нормами КПК України заходів щодо встановлення події злочину, викриття особи чи осіб, винних у злочині. Поряд із цим нормами чинного законодавства потерпілому надано широкі можливості для захисту своїх прав і законних інтересів. Впливати на хід і результат досудового провадження потерпілий може за допомогою свого представника, яким, відповідно до норм КПК України, зазвичай є адвокат.

Дослідженням питань представництва тих чи інших учасників кримінального процесу також займалися такі науковці, як С.В. Михайлів, В.Г. Пожар, В.В. Самолук, В.Д. Адаменко, В.П. Божьєв, О.С. Ландо, П.П. Тепляков, П.М. Туленков, В.В. Шимановський, С.А. Шейфер, С.П. Щерба, М.І. Гошовський, О.П. Кучинська, В.В. Леоненко, Т.В. Омельченко, В.В. Самолук та інші. Однак особливостям представництва адвоката на досудовому розслідуванні приділено мало уваги. А отже, означена тематика є актуальною в сучасних умовах розвитку адвокатської діяльності та реформування законодавства.

Метою статті є розгляд окремих теоретико-правових питань щодо організаційно-правової діяльності адвоката як представника потерпілого на досудовому розслідуванні.

Результати дослідження. Нормою ч. 1 ст. 58 КПК України визначено, що представником потерпілого у кримінальному провадженні є особа, яка має право бути захисником, тобто адвокат. Відповідно до норм ч. 2 ст. 58 КПК адвокат має право бути представником юридичної особи, яка є потерпілою у кримінальному провадженні.

Згідно з нормами ч. 1 ст. 63 КПК України адвокат може бути представником цивільного позивача, цивільного відповідача. Повноваження організаційно-правової діяльності адвоката на досудовому слідстві як представника цивільного позивача, цивільного відповідача підтверджуються документами, передбаченими нормами ст. 50 КПК України.

Згідно з нормами ч. 1 ст. 641 адвокат також може бути представником юридичної особи, його повноваження також мають бути підтверджені документами, передбаченими нормами ст. 50 КПК України.

Деякі автори зазначають, що від процесуальної активності цього учасника кримінального провадження залежить не тільки з'ясування всіх обставин вчиненого щодо потерпілого кримінального правопорушення, а й прийняття судом законного, обгрунтованого і справедливого рішення по кримінальній справі [1, с. 173]. Однак зазвичай відновити права і законні інтереси потерпілого, порушені щодо нього кримінальним правопорушенням, не можливо без застосування професійної правової допомоги, а саме участі на досудовому розслідуванні адвоката як представника потерпілого.

Розглядаючи поняття «потерпілий», Д.Ю. Кавун вказує на необхідність та обов'язковість його однозначності у споріднених галузях права і науки [2, с. 13]. Загальна та Особлива частини КК України містять значну кількість статей, в яких вказується на певні види потерпілих від злочину (ст. ст. 8, 46, 67, 112, 170, 206, 431, 442 КК України та інші). Дослідження цих та інших нормативних приписів, а також положень теорії кримінального, кримінально-процесуального права та адвокатської практики дозволяють стверджувати, що з'ясування суті того чи іншого виду потерпілого має значення визначення напряму організаційно-правової діяльності адвоката на досудовому розслідуванні.

Проте при прийнятті КК України 2001 р. вітчизняний законодавець, успадковуючи традицію попередніх кодифікацій, залишив термін «потерпілий» невизначеним. Автори пояснюють це тим, що вказане поняття ніколи не розглядалося законодавцями як актуальне, бо їх увага, як і увага науковців, завжди зосереджувалась на особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, а потерпілий, як жертва цього правопорушення, залишався на другому плані [2, с. 14–15].

Детерміноване (обумовлене) визначення терміну «потерпілий» міститься в нормах ч. 1 ст. 55 КПК у такій редакції: «потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди». Слід погодитися з Д.Ю. Кавуном, який зауважує, що визначення цього фундаментального терміну є не тільки не повним, але й не зовсім точним. Автор наголошує, що в цьому визначенні містяться лише орієнтири, за яких особа може допущена до кримінального провадження з набуттям процесуального статусу потерпілого [2, с. 15].

Чинним КПК України потерпілим у кримінальному процесі визначено фізичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юри-

дичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Варто зазначити, що нормами попереднього КПК України 1960 р. не було надано статусу потерпілого юридичній особі. Отже, у КПК України статус юридичної особи потерпілого набув належного правового регулювання, однак залишається низка питань, які потребують негайного вирішення [4, с. 120].

Перейдемо до визначення представництва у кримінальному провадженні. Найчастіше поняття «представництво» в енциклопедичній літературі визначається через правовідносини, зміст яких полягає у праві однієї особи (представника) діяти в інтересах та за кошти іншої особи, яку вона представляє, що виникають в силу односторонньої угоди (довіреності), двосторонньої (укладення договору) або в силу закону (законний представник). Так, у словнику В. Даля представник – це той, що заступає чиєсь місце, той, що з'явився за когось, що представляє законного іншого [5, с. 401].

У науковій літературі є різні точки зору, які характеризують представництво як:

- заміщення однієї особи іншим (В.Г. Пожар [6, с. 612]);
- інститут кримінально-процесуального права; кримінально-процесуальну діяльність певних суб'єктів; надання технічної допомоги в складанні процесуальних документів особам, яких представляють (В.Д. Адаменко [7, с. 27–28];
- як реалізацію представником прав та обов'язків особи, яку він представляє (В.Н. Шпилюва [8, с. 135];)

З точки зору Г.В. Остафійчук, представництво у кримінальному провадженні є інститутом, який визначає процесуальний статус осіб, котрі представляють інтереси учасників під час кримінального провадження [9, с. 190].

Під представництвом розуміють правовідносини, в яких одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити процесуальні дії від імені іншої сторони, яку вона представляє. Об'єктом виникнення представництва є кримінально-правові та кримінально-процесуальні інтереси [10, с. 33].

Є об'єктивні та суб'єктивні обставини виникнення представництва.

До об'єктивних обставин слід віднести такі обставини, за яких особа не здатна в силу незалежних від неї причин брати участь у кримінальному провадженні та вимушена скористатися послугами представника. Так, наприклад, нормами ч. 1 ст. 44, ч. 1 ст. 59, ч. 1 ст. 64 КПК України визначено, що якщо підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим та цивільним позивачем є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник [11].

Суб'єктивними обставинами виникнення представництва слід визначити такі, що не визначають реальної можливості участі особи у кримінальному провадженні, але за наявності яких учасник процесу надає перевагу захисту своїх прав та інтересів через представників.

Відповідно до норм ст. 58 КПК України потерпілого в кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником. Положення згаданої норми уточнюють і деталізують право потерпілого на представника, передбачене нормами п. 8 ч. 1 ст. 56 КПК України. Надання потерпілому права мати представника покликане забезпечити його кваліфікованою правовою допомогою, що постає з положень норм ст. 59 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Закріплення зазначеного права зумовлює відповідне зобов'язання держави забезпечувати потерпілого правовою допомогою, що реалізується як безпосередньо державними органами й посадовими особами, так і через механізми залучення до надання правової допомоги потерпілим адвокатів [4, с. 123].

Варто зазначити, що нормами КПК України 1960 р. не передбачалося право потерпілого на безоплатну правову допомогу з боку держави. Про таку необхідність, до речі, зазначалося в юридичній літературі [13, с. 310–312]. Автори вважали це явним утиском прав потерпілого, на відміну від інших учасників кримінального провадження, яким законом надано право мати захисника за призначенням [4, с. 123]. Прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. усунуло прогалини зазначеного питання, що надає можливість потерпілому (який не має можливості оплатити договір про надання правової допомоги або в силу своєї юридичної необізнаності не може гідно представляти свої інтереси під час досудового розслідування і кримінального провадження) забезпечити себе професійним представником – адвокатом [4].

З аналізу норм КПК України випливає, що адвокат може бути представником як фізичних, так і юридичних осіб. Слід, однак, зазначити, що представником для фізичних осіб має право бути лише адвокат. Якщо потерпілим є неповнолітній або особа, визнана в установленому зако-

ном порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом із ним залучається його законний представник.

Представником юридичних осіб може бути адвокат, керівник юридичної особи, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю (ст. 58 КПК України).

Право мати представника виникає у потерпілого з моменту визнання його учасником кримінального провадження. Документами, що підтверджують повноваження адвоката на представництво, є свідоцтво про право зайняття адвокатською діяльністю, ордер та договір із потерпілим або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

З огляду на положення норм ст. ст. 58, 45 КПК України представником потерпілого, як і захисником, має бути адвокат. У цьому вбачається прагнення законодавця зрівняти процесуальні можливості сторони захисту й потерпілого під час участі в кримінальному провадженні в аспекті забезпечення кваліфікованою правовою допомогою [4, с. 124].

Таким чином, нормами КПК України, який, відповідно до п. 25 ст. 3, відносить представника до учасників кримінального провадження, регламентує так зване «договірне» або «безоплатне» і «законне» представництво, однак визначення представництва не надає.

Тому з метою усунення вищезазначеної прогалини пропонуємо внесення змін до ст. 3 КПК України «Визначення основних термінів Кодексу» шляхом внесення додаткового пункту 27, викладеного в такій редакції:

«Представником у кримінальному провадженні є особа, яка має право бути захисником і яка є уповноваженим учасником кримінального провадження на реалізацію належного йому комплексу процесуальних прав та обов'язків з метою захисту прав і законних інтересів особи, яку він представляє».

Як і будь-яка діяльність, представництво має свою мету. Метою представництва адвокатом потерпілого на досудовій стадії розслідування є надання необхідної правової допомоги в захисті та охороні прав і законних інтересів осіб, яких він представляє.

На думку В.Д. Вламка, представництво сприяє всебічному, повному та об'єктивному дослідженню обставин справи, правильному застосуванню норм права, винесенню законного та обґрунтованого рішення у справі [7, с. 12].

Як зазначає В.Г. Пожар, основним призначенням інституту представництва є забезпечення засади рівності всіх перед законом і судом та змагальності у кримінальному провадженні. Автор запевняє, що представник повинен діяти лише в інтересах осіб, яких він представляє, і лише в межах наданих йому повноважень, інакше це спотворить призначення цього інституту [6, с. 612].

З моменту підтвердження своїх повноважень вищезазначеними документами адвокат, як представник, може користуватися процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, окрім процесуальних прав, реалізація яких може здійснюватись безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ст. 58 КПК України). Зокрема, до процесуальних прав, якими не може користуватися адвокат як представник, слід віднести: право давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; право помиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти з ними угоду про примирення.

Згідно з нормами ч. 4 ст. 58 та ч. 2 ст. 56 КПК України адвокат на стадії досудового розслідування, як представник потерпілого, має права, коло яких прямо визначено. Розглянемо проблемні питання, пов'язані із реалізацією деяких зазначених в законі прав адвоката як представника.

Згідно з нормами ч. 1 ст. 56 КПК України адвокат, як представник потерпілого, має право *бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені кримінальним процесуальним законодавством України (п. 1 ч. 1 ст. 56 КПК України)*. Визначене право покладає на владних суб'єктів досудового розслідування повноваження повідомити представника про його права та обов'язки. Однак нормами КПК України не визначено, як і у якій формі має відбуватися таке повідомлення. Згідно з нормами ч. 2 ст. 55 КПК права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. Однак на практиці це право є декларативним, оскільки, якщо представником потерпілого є адвокат, то йому відомі права та обов'язки представника. Однак, якщо представником потерпілого є законний представник, особа, яка може бути юридично необізнаною, доречним, на нашу думку, є доповнення ст. 58 КПК України *«Представник потерпілого» нормою, викладеною в такій редакції:*

«Після винесення постанови про допуск до кримінального провадження відповідної особи як представника потерпілого слідчий, прокурор, суд зобов'язані письмово повідомити його про права та обов'язки, передбачені цим кодексом. Дане положення не повинно застосовуватися, якщо представником потерпілого є особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником».

Згідно з нормами п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК України адвокат, як представник потерпілого, має право знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування. Однак слід відзначити, що нормами КПК України не визначено порядок забезпечення такого права. Так, згідно з нормами ст. ст. 276–278 КПК України, сутність підозри визначається у письмовому повідомленні, яке вручається затриманій особі, особі, щодо якої обрано запобіжний захід або особі за наявності достатніх доказів для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином, на нашу думку, слід доповнити ч. 1 ст. 278 КПК України «Вручення письмового повідомлення про підозру» нормою, викладеною в такій редакції:

«Копія повідомлення про підозру вручається потерпілому або його представнику у письмовому вигляді».

Крім того, слід зазначити, що у главі 10 КПК України не визначено гарантії права потерпілого і адвоката, як представника потерпілого, бути повідомленими про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження, визначених нормами ст. 131 КПК України. А отже, пропонуємо внесення змін до ст. 132 «Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження» КПК України шляхом внесення ч. 7, викладеної у такій редакції:

«Слідчий, прокурор зобов'язані повідомити потерпілого або його представника, законного представника про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження у письмовому вигляді».

З норм п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК України випливає, що адвокат, як представник потерпілого, має право подавати докази слідчому прокурору, слідчому судді, суду. Тобто ця норма дає адвокату брати безпосередню участь у доказуванні на досудовому розслідуванні. Якщо бути точним, то представник потерпілого може подавати не докази, а предмети та документи, які надалі можуть бути використані як докази. Адже слідчий зобов'язаний перевірити належність та допустимість таких предметів та документів, і тільки після цього вони набувають статус доказу. Такими предметами, зокрема, можуть бути предмети, які зберегли на собі сліди кримінального правопорушення; документи, як матеріальні об'єкти, на яких громадяни, посадові особи або державні органи загальноприйнятним або спеціальним способом зафіксували відомості про обставини, які мають значення для досудового провадження. А отже, визначена норма є неточною. А тому пропонуємо внести зміни до норм п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК України «Права потерпілого», виклавши її у такому вигляді:

«подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду предмети, документи та інші об'єкти, які надалі можуть бути використані як докази».

Висновки. Вищенаведене дозволяє дійти висновку, що кримінальне процесуальне законодавство є далеким від досконалості, і одним із актуальних питань є проблема визначення процесуального положення адвоката-представника на досудовому розслідуванні та чітких меж його повноважень. Оскільки представництво адвоката є однією з гарантій прав учасників кримінального провадження, з метою забезпечення від потенційних порушень їх законних прав та інтересів, а також з метою удосконалення кримінального процесуального законодавства необхідним є усунення визначених прогалин норм КПК України.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство потребує внесення відповідних змін і доповнень з метою забезпечення належного правового регулювання організаційно-правових дій адвоката як представника на досудовому розслідуванні, що є гарантією надання потерпілому своєчасної та кваліфікованої правової допомоги.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Г. Норма, М.Є. Шумила. К.: Юстіан, 2012. 1224 с.
2. Кавун Д.Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні: «12.00.09» дисс. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. Х., 2016. 214 с.

3. Лапкін А.В. Організаційно-правові основи діяльності прокурора із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.10. Х., 2011. 279 с.
4. Кричун Ю.А., Степанов П.Л. Окремі проблеми питання інституту потерпілого в кримінальному процесі. Науковий вісник Харківського державного університету. 2015. Випуск 3. Т. 15. С. 120–123.
5. Даль В. Толковый словарь. М.: Гос. изд-во «Художественная литература», 1982. Т. 3. 555 с.
6. Пожар В.Г. Межі повноважень представників у кримінальному провадженні: проблеми визначення. Молодий вчений. 2016. №12 (39). С. 612–615.
7. Адаменко В.Д. Советское уголовно-процессуальное представительство. Томск. 1978. 213 с.
8. Шпилев В.Н. Участники уголовного процесса. Минск. 1970. 221 с.
9. Остафійчук Г.В. Представництво у кримінальному провадженні. Право і суспільство. 2015. №4. С. 190–195.
10. Кирилук Л.В. Процесуальний статус представника потерпілого на стадії досудового розслідування. Наукові записки ХЕПУ. 2014. № 1(16). С. 33–41.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-10. 11-12. 13. Ст. 88.
12. Шибіко В. Проблема забезпечення прав потерпілого за новим КПК України 2012 р. II Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. К.: НАВС, 2013. № 1. С. 307–313.
13. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. N 11. Ст. 51.

УДК 347.963(477)

ХАРЧЕНКО В.М.

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬ ПРАВООХОРОННУ ФУНКЦІЮ ДЕРЖАВИ

Автором на основі узагальнення наукових підходів до визначення поняття й системи правоохоронних органів та аналізу сукупності нормативно-правових актів, які регулюють їх функціональний аспект, визначено місце й роль прокуратури України в системі правоохоронних органів, які реалізують правоохоронну функцію держави.

Ключові слова: правоохоронні органи, прокуратура, правоохоронна функція держави, Генеральна прокуратура України, Генеральна військова прокуратура України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, функції, повноваження.

Автором на основе обобщения научных подходов к определению понятия и системы правоохранительных органов и анализа совокупности нормативно-правовых актов, регулирующих их функциональный аспект, определено место и роль органов прокуратуры Украины в системе правоохранительных органов, реализующих правоохранительную функцию государства.

Ключевые слова: правоохранительные органы, прокуратура, правоохранительная функция государства, Генеральная прокуратура Украины, Генеральная военная прокуратура Украины, Специализированная антикоррупционная прокуратура, функции, полномочия.